

ISTORIA CULORILOR – INTERSECȚII CROMOFILIE ȘI CROMOFOBE

Journée d'études organizată de Facultatea de Litere a Universității din București

și

Facultatea de Istorie a Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași

25 noiembrie 2017

Conotațiile pe care le putem asocia ideii de *culoare* sunt multiple și se revendică de la arii disciplinare diverse. La nivel strict biologic, culoarea derivă din posibilitatea ochiului uman de a percepe una sau mai multe frecvențe (lungimi de undă) de lumină. Pentru istoric, ca și pentru sociolog sau antropolog, culoarea se definește, în primul rând, ca *un fapt de societate*, capabil să evidențieze chestiuni de ordin simbolic, ideologic, socio-politic, cultural. În acest sens, aserțiunea unuia dintre cei mai importanți istorici care s-au aplecat asupra domeniului culorilor – Michel Pastoureau – este edificatoare: „Societatea este cea care *face* culoarea, o definește și îi conferă sens, îi construiește codurile și valorile, îi organizează practicile și-i stabilește mizele” (*Albastru. Istoria unei culori*, trad. de Em. Galaicu-Păun, Chișinău, Ed. Cartier, 2006, p. 8).

Culoarea este, așadar, un limbaj în sine, presupunând modulații în funcție de epocă, spațiul cultural investigat, categoria socială care o folosește într-un anumit scop la un moment dat și ochiul în care se răsfrânge. Ea a fost, în durata lungă, unul dintre principalii factori ai segregării rasiale, nuanțele epidermei fiind capabile să sugereze sau să impună distanțe, discriminări, ierarhii. Relația dintre *corp* și *culoare* scoate la iveală o întreagă viziune asupra lumii, întrucât percepția culorilor este profund influențată de felul în care descifrăm propria epidermă. Antropologii s-au referit la „un delir cromatic” al omului alb (Dominique Zahan, „L’homme et la couleur”, în *Histoire des moeurs*, tom I, vol. 1, coord. Jean Poirier, Paris, Ed. Gallimard, 1990, p. 118), menit „să compenseze” absența culorii pe propria piele. La polul opus, multe dintre culturile africane organizează lumea în funcție de trei culori esențiale: *alb*, *roșu* și *negru*. Explicațiile opțiunii pentru această triadă cromatică țin atât de modalitățile de percepere și de înțelegere a surselor de lumină (astrele sunt generatoare de alb, focul de roșu și noaptea de negru), cât și a stadiilor de maturare ale ființei umane (la naștere, corpul copilului este considerat alb, apoi trece treptat către roșu, fiind ajutat în acest sens de anumite practici ce marchează

riturile de inițiere – expunerea la soare sau la foc, vopsirea epidermei cu ocră roșu –, pentru ca în perioada adultă să devină negru).

Deslușirea culorilor depinde și de felul în care diferitele societăți le-au modulată prin limbaj. În cazul copilului mic, sentimentul difuz al culorii precedă însușirea vocabulelor potrivite pentru traversarea teritoriilor cromaticii (David Le Breton, *La Saveur du Monde. Une anthropologie des sens*, Paris, Ed. Métailié, 2006, p. 95). Învățarea repertoriului coloristic se face, în interiorul comunităților, prin asocierea cuvintelor cu realități din mediul înconjurător (verde *ca iarba*, albastru *precum cerul*, roșu *ca sângele* etc). Limitele capacităților noastre de a explica ce înseamnă o anumită culoare sunt surprinse sugestiv într-un fragment pus în pagină de Ludwig Wittgenstein (*Bemerkungen über die Farben*, Frankfurt am Main, Suhrkamp Verlag, 1979): „La întrebarea: *Ce semnifică cuvintele roșu, albastru, negru, alb?* putem răspunde bineînțeles arătând imediat înspre lucrurile care sunt în culorile respective. Dar capacitatea noastră de a explica semnificația acestor vocabule nu merge mai departe”.

Terminologiile sunt adeseori sărace și ridică probleme atunci când apare necesitatea transpunerii unui text într-o altă limbă. Cazul traducerii scrierilor sacre, ce nu trebuie sub niciun motiv să se îndepărteze de originalul intangibil (dat fiind caracterul insuflat sau importanța covârșitoare a celui care l-a redactat), este lămuritor în privința dificultăților întâmpinate de translator: „Acolo unde ebraica sau greaca spun *palid*, latina zice când *albus*, când *viridis*, iar limbile vernaculare fie *alb*, fie *verde*. Acolo unde ebraica spune *bogat*, latina traduce adeseori prin *purpureus*, iar limbile vulgare prin *purpură*” (Michel Pastoreau, *op. cit.*, p. 17).

Ca și alte realități perceptibile la nivel senzorial (de pildă, mirosurile – așezate dihotomic în categoriile *miresmelor sfințeniei* și, respectiv, *miasmelor infernale*), culorile sunt trecute frecvent prin filtrul unor judecăți cu caracter religios sau moral. Distanța dintre *lumină* și *întuneric* este cea care operează distincția fundamentală dintre culorile binelui (ale ființelor angelice) și cele ale răului. Dimensiunea simbolică a culorii poate fi lesne decelată atunci când anumite nuanțe înveșmântează realități abstracte, precum boala sau moartea. Asocierea negrului cu extincția și spațiile tenebroase ale lumii de dincolo, dar și cu figurile demonice, este analizată pe larg de Michel Pastoreau în volumul dedicat acestei (non)culori (*Negru. Istoria unei culori*, trad. de Em. Galaicu-Păun, Chișinău, Ed. Cartier, 2012). Există indubitabil *o morală a culorilor*

care se regăsește și în felul în care au fost gândite, în lumea occidentală de acum câteva secole, întruchipările *viciilor* și ale *virtuților*.

Apetența sau refuzul anumitor culori, înscrierea lor în spațiile preferințelor sau, dimpotrivă, în zone proscrise, depinde de un întreg sistem de corelații și interpretări în cheie religioasă, simbolică sau ideologică. Variațiile gustului și fenomenele modei preschimbă chipul pestrîț al realității, așezând pe piele, în păr, în faldurile veșmintelor sau în detaliile ornamentelor alianțe sau opoziții ce ar putea părea de neînțeles în alte perioade istorice și în contexte culturale diferite.

Acest construct complex și fragil, „rebel la orice generalizare, dacă nu chiar la orice analiză” (Michel Pastoureau, *Albastru. Istoria unei culori*, p. 5), deschide ferestre către domenii de cercetare diverse: istorie și antropologie culturală, heraldică, iconografie, istoria artei etc. Propunem mai jos o sistematizare a unor posibile direcții tematice pentru înscrierea la acest colocviu național, care se va desfășura în luna noiembrie a anului 2017, la Iași.

Direcții tematice

1. Culoarea – element al segregării și discriminării
2. Corp și culoare. Policromii esențializate / policromii excesive
3. Coduri cromatice în diverse epoci și comunități. Interdicții, preferințe, mutații
4. Morala culorilor. Nuanțe prescrise și proscrise în durată lungă
5. Limbajul culorilor. Limite, diferențe, evoluții lingvistice
6. Materii și culori (țesături, veșminte, acoperăminte, broderii, ornamente, bijuterii ș.a.)
7. Gustul nuanțelor. Mode, extravagante, inovații
8. Meserii în slujba culorii (boiangiu, miniaturist, pictor, tatuator, grafer, make-up artist ș.a.)
9. Cromofilie / cromofobie. Priviri care judecă și etichetează
10. Importanța culorilor în discursul heraldic și iconografic
11. Lumini și umbre. Culori ale binelui și ale răului
12. Curcubeul vieții. Rituri de trecere, etape existențiale și nuanțe asociate lor
13. Creier roz / creier bleu. Diferențe de gen turnate în opțiuni cromatice
14. Microistorii colorate.

Organizatori

Maria Magdalena Székely, prof. univ. dr. (Facultatea de Istorie a Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași) – magdaszekely@yahoo.fr

Cristina Bogdan, conf. univ. dr. (Facultatea de Litere a Universității din București) – cristinabogdan2010@gmail.com